

Психологічний аналіз професійної діяльності фахівців юридичного профілю

У статті розглядаються психологічні особливості діяльності юриста, виявлені її специфічні особливості, розкрита її структура, визначено систему особистісних якостей юриста, що обумовлюють ефективність професійної діяльності. Розглянуті особливості професійної діяльності юриста, які дозволяють розробити систему організаційних заходів, спрямованих на її вдосконалювання.

Ключові слова: право, професійна діяльність, професійна підготовка юриста, особистість юриста, фахівець юридичного профілю, психограма, нормативи, законодавство, законність.

В статье рассматриваются психологические особенности деятельности юриста, выявлены ее специфические особенности, раскрыта ее структура, определена система личностных качеств юриста, которые обуславливают эффективность профессиональной деятельности. Рассмотрена система организационных мероприятий, направленных на совершенствование профессиональной деятельности юриста.

Ключевые слова: право, профессиональная деятельность, профессиональная подготовка юриста, личность юриста, специалист юридического профиля, психограмма, нормативы, законодательство, законность.

Постановка проблеми. Висока якість підготовки юриста вимагає комплексного підходу, тобто поєднання таких аспектів, як: спеціальна службова підготовка; правова освіта; формування певних професійно важливих психологічних властивостей особистості. Тільки єдність в рішенні вказаних виховних задач забезпечує підготовку юристів високої професійної компетентності. В діючій практиці роботи юристів психологічним аспектам підготовки юридичних фахівців не приділялося належної уваги. В основному враховувалися такі чинники, як досвід служби, формальні відносини в службовій ієрархії, дисциплінарні вимоги, статистичні показники виконання службових обов'язків. Така практика роботи часто призводила до низької ефективності в розвитку професійної мотивації працівників, формального виконання службових обов'язків, негативних проявів в міжособистісних відносинах, тинності кадрів, слабкості у взаємостосунках з населенням, фактів професійної деформації.

Формування мети статті і постановка задачі. Психологічний аналіз професійної діяльності фахівця юридичного профілю. Визначити систему особистісних якостей юриста, що обумовлюють ефективність його професійної діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій по темі. Аналіз наукових джерел показав підвищений інтерес до психологічних аспектів професійної праці суб'єктів юридичної діяльності (О. М. Бандурка, С. П. Бочарова, О. В. Землянська, В. Л. Васильєв та інші). Чимало науковців особливу роль приділяють праці правоохоронця (С. Н. Ємельянов, В. Л. Васильєв, В. В. Романов). Але професіографічний аналіз праці суб'єктів юридичної діяльності, його психологічні аспекти залишаються недостатньо розробленими і вимагають подальшого дослідження.

Правова регламентація діяльності юристів – одна з найбільш специфічних особливостей професійної діяльності в юридичній сфері. Діяльність юристів строго регламентована правовими нормами (законодавчими актами, нормативними документами). Ця особливість відрізняє роботу юристів від численних галузей людської практики, де виконання робіт визначається загальними планами або інструкціями і створює велику можливість для вільного здійснення своїх особистих представлень про найбільш ефективну організацію праці. Правова регламентація підкоряє діяльність юриста порядкові, строго встановленому нормами закону. Невиконання або неналежне виконання юристом своїх службових обов'язків завжди є порушенням того або іншого закону. Усе це в остаточному підсумку породжує підвищену відповідальність фахівця за свої рішення в професійній діяльності [5].

Важливою психологічною особливістю діяльності юристів є наявність владних повноважень. В інтересах справи юристам надане право в необхідних випадках вторгатися в особисте життя людей, з'ясовувати обставини, обмежувати в необхідних випадках волю окремих громадян і навіть позбавляти неї [2]. Психологічний стан юриста, визначається, насамперед, високим ступенем відповідальності, а застосування нами своїх повноважень припускає рішення ряду розумових задач, що дозволяють визначити необхідність і розумність дій, їхню законну основу [1]. Нерідко це зв'язано з необхідністю зупинитися на одному з варіантів і тому характеризується особливою напруженістю. Уміння розумно, з утриманням законів користуватися наданою владою, повноваженнями – одне з найважливіших професійних вимог до юристів. У значній мірі правомірність і доцільність використання влади залежить від особистісних якостей фахівця.

Виклад основного матеріалу. Професія юриста характеризується надзвичайною різноманітністю вирішуваних завдань. Ця діяльність, в першу чергу, пов'язана з нормами права, і окремі її види в самій назві містять дане основне поняття: правозастосовна діяльність, правозахисна діяльність і т.п. Це додає діяльності юриста з розкриття, розслідування і попередження злочинів характер боротьби, що приймає іноді дуже гострі форми. Необхідність подолання небезпечних ситуацій, усунення перешкод, що спеціально створюються на шляху співробітника, викликають у нього різні емоційні реакції, вимагає постійної вольової напруги й активної розумової діяльності. В умовах активного протидіяння виникає необхідність постійної складної інтелектуальної роботи, зашифровки своїх цілей, маскуванню дійсних соціальних ролей.

Напруженість пов'язана і з великими фізичними та психічними навантаженнями, що переживає юрист через високу екстремальність його діяльності, діями в умовах конфліктної ситуації, вплив різного роду стрес-чинників, ненормованим робітником удень, наявністю негативного емоційного фарбування діяльності, тому що юристу приходиться зіштовхуватися з проявами людського горя, складними умовами його професійної діяльності.

Ну і звичайно професійну діяльність юриста відрізняє яскраво виражений пізнавальний характер, що вимагає не тільки різноманітного рішення розумових задач різного плану і труднощі, але й організації практичного їхнього здійснення. При цьому діяльність чисто розумова, що має за мету побудову різних версій, складання планів здійснення оперативно-службових заходів і планів роботи в цілому, з'єднується з практичною організацією роботи, що реалізує уявні схеми і рішення.

У професійній діяльності юристів можна виділити наступні основні елементи: пізнавальну діяльність, конструктивну, організаторську і комунікативну. Всі ці структурні компоненти функціонують в органічній єдності.

З огляду на складність, багатоплановість, розмаїтість задач, розв'язуваних юристом, мінливість, наявність елементів раптоності, можна з повною підставою віднести пізнавальну діяльність юриста до розряду творчих, а основною формою забезпечення пізнання творче мислення [1, с. 67].

Під конструктивною діяльністю розуміється розумова діяльність фахівця, спрямована на планування дій з розкриття, розслідування, попередження злочинів, розшук злочинців. В конструктивній діяльності здійснюється планування самих етапів пізнавальної діяльності, в ній дається відповідь на питання, у якій

послідовності ми будемо шукати невідоме. Пошукова і конструкторивна діяльність юриста характеризують різні етапи єдиного процесу мислення.

Організаторська діяльність, допомагає юристу забезпечувати оптимальні умови для здійснення всіх видів професійної діяльності. Вона складається з передачі, обміну інформацією і організації діяльності осіб, які виконують вказівки юриста.

Професійна діяльність юриста відрізняється широкою комунікативністю. Його комунікативна діяльність полягає в одержанні необхідної інформації за допомогою спілкування, тобто безпосереднього мовного контакту з навколишнім середовищем з метою рішення практичних оперативно-службових задач. Щоб впливати на людей у процесі спілкування, у юриста повинні бути високо розвинені інтелект, ерудиція і сильна воля. Велике значення має комплекс особистих властивостей, що визначають його людську привабливість. Навіть швидкий огляд основних психологічних особливостей і структурних елементів професійної діяльності фахівця юридичного профілю показує, наскільки складна і багатогранна його діяльність. Вона пред'являє до нього безліч різних вимог, серед яких найбільш важливі – розвинені професійно значимі якості особистості юриста [1, с. 98-101]. До них можна віднести: професійно-психологічну орієнтованість особистості юриста; психологічна стійкість; розвинені вольові якості: уміння володіти собою в складних ситуаціях, сміливість, мужність, розумна схильність до ризику; добре розвинені комунікативні якості: уміння швидко встановлювати контакт із різними категоріями людей, встановлювати і підтримувати довірчі відносини; здатність впливати на людей при рішенні різного роду оперативно-службових задач; рольові вміння, здатність до перевтілення; розвинені професійно-значущі пізнавальні якості: професійна спостережливість і уважність, професійна пам'ять, творча уява; професійно розвинуте мислення, схильність до напруженої розумової діяльності, розвитку інтуїції; швидкість реакції, уміння орієнтуватися в складній обстановці [3]. Формування і розвиток цих якостей у юриста – тривалий і напружений процес, але це є необхідною умовою професійного становлення фахівця юридичного профілю тому, що недостатній розвиток цих якостей у юриста перешкоджає нормальному здійсненню функціональних обов'язків, породжує помилки в діяльності, викликає процеси професійної дезадаптації і професійної деформації. У цьому зв'язку великого значення набуває професійно-психологічна підготовка майбутнього фахівця юридичного профілю, яка залежить як від якісних характеристик

особистості фахівця, так і від стилю діяльності: нормативності, організованості, підготовленості й ефективності.

Нормативність діяльності є ступенем відповідності дій юриста правовим і етичним нормам, положенням Кодексу честі, застосування тільки законних способів боротьби з протиправними діяннями. Фахівець юридичного профілю повинен строго дотримуватися норм кримінального, карно-процесуального й адміністративно-правового законодавства.

Організованість створює реальний фундамент для успішної діяльності фахівця юридичного профілю. Вона виражається у визначенні відповідних форм організації і виконання професійних задач. Підготовленість виражається в наявності у фахівця юридичного профілю відповідних знань, умінь, навиків і виступає як передумова успішного виконання професійної діяльності.

Ефективність діяльності фахівця юридичного профілю складається з: продуктивності, що виражається в кількісних і якісних результатах діяльності; швидкості, що відображає, чіткість і організованість дій; темпу діяльності, що визначає співвідношення підйомів та спадів в діяльності юриста протягом фіксованого часу; збереження стійкої результативності діяльності.

Дослідження О. М. Бандурки, С. П. Бочарової, О. В. Земдяньської [1] показали, що значно ускладнюють психологічну придатність до професійної діяльності фахівця юридичного профілю наступні показники: індивідуалізм; соціальна відчуженість, що порушує систему міжособових відносин і утрудняє соціальну взаємодію; надмірна тяга до домінування і настирна тенденція до лідерства; зниження рівня мотиву досягнення мети діяльності; тривожність; недоліки у вольовій сфері і зниження вольових зусиль; наявність психотичних рис особистості.

В сучасних умовах розвитку України як правової демократичної держави, на думку В. В. Кобця [3], необхідно удосконалювати методи підготовки кваліфікованих компетентних юридичних кадрів, зокрема розвивати науково обґрунтовані методи психологічного забезпечення фахової діяльності юристів. До таких науково обґрунтованих методів відносяться методи професіографії.

Психологічний аналіз професійної діяльності фахівця є основою для вирішення ряду таких науково-практичних задач, як профвідбір, профорієнтація, профадаптація, профнавчання, профтравматизм, реконструкція існуючих і проектування нових видів професійної діяльності, що виникають у зв'язку з новими потребами суспільства, новими видами і формами судочинства. Професіографія базується на принципі комплексного вивчення професій з соціаль-

ної, економічної, психологічної, медичної, виробничо-технічної сторін. Це дозволяє здійснювати системну побудову “картини світу професій” на основі уявлення про динамічні системи типу: “людина – соціальне середовище”, “людина – техніка”, “людина-людина” “людина-природа”, в яких найістотнішими ознаками виступає об’єкт і предмет, мета, умови, знаряддя професійної праці [1, с.249].

Психограма відображає основні професійно важливі якості фахівця юридичного профілю і необхідна для раціональної організації профвідбору абітурієнтів до навчання в юридичних навчальних закладах і поточного контролю навчальної й службової діяльності, що забезпечує ефективності психологічно напруженої професії фахівців юридичного профілю.

Підготовка висококваліфікованих юристів повинна перш за все забезпечувати рішення основних принципів завдань [2, с.83-86]: виховання адекватної професійної мотивації, цілеспрямованості на виконання соціально значущих службових завдань; формування високої професійної компетентності, яка означає єдність професійних знань, ерудиції і способів ефективної реалізації діяльності; розвиток адекватного комплексу професійно важливих особистісних якостей. Ці якості формуються в професійній свідомості майбутніх фахівців на основі психічних процесів:

1) когнітивних (пізнавальних), які визначають придатність до свідомого засвоєння змісту і методів діяльності правоохоронця: сприйняття, пам’ять, мислення, увага;

2) комунікативних, які є основою організації різних форм спілкування і взаємодії із співпрацівниками, з учасниками судових процесів;

3) регуляторних, які утворюються з особливостей вольових і емоційних функцій і забезпечують здатність до самоконтролю, саморегуляції і регуляції діяльності підлеглих.

На рис. 1. наведена узагальнена психограма діяльності фахівця юридичного профілю [3].

Головний фактор успіху професійної діяльності юриста – це система професійно важливих якостей його особистості як фахівця. В цю систему входить комплекс особистісних властивостей, професійних знань, умінь і навичок, що забезпечують успіх у досягненні цілей, задач і окремих етапів професійної діяльності юриста.

У структуру професіограми включено систему професійно важливих якостей особистості фахівця юридичного профілю: професійна мотивація, професійна цілеспрямованість, когнітивні

якості, комунікативні якості, регулятивні якості, індивідуально-психологічні особливості.

Рис. 1. Схема-модель психограма діяльності фахівця юридичного профілю (за О. В. Кобцем)

Мотивація праці юриста як необхідний компонент містить у собі такі якості особистості, як повага до роботи правознавця, любов до істини, професійний обов'язок, патріотизм, прагнення до справедливості, соціально – ціннісні орієнтації, високий рівень правосвідомості. Тільки адекватна правова мотивація забезпечує відповідну стійку цілеспрямованість діяльності фахівця юридичного профілю. Така мотивація формується під впливом конкретних соціальних явищ, у процесі професійного навчання, закріплюється й удосконалюється в умовах практичної діяльності. Усі форми професійної деформації пов'язані насамперед з відсутністю чи з деградацією професійної мотивації і професійної свідомості [2, с. 105].

Цілеспрямованість – це компонент, що характеризує специфіку кожної професійної діяльності і який детермінований відповідною мотивацією. У структуру професійної спрямованості юриста входять насамперед такі загальні цілі, як прагнення до встановлення справедливості, захист прав і інтересів громадян і держави. Реалізація мотивації і досягнення цілей здійснюється юристом у формі вирішення конкретних задач права. Рішення таких задач відбувається шляхом визначених психологічних операцій, що проходять як у формі внутрішніх, розумових (інтеріоризованих), так і у формі зовнішніх, моторно-мовних (екстеріоризованих) дій. У рішенні задач юридичної діяльності найбільш активну участь беруть такі інтелектуальні процеси, як мислення і мова, пам'ять, сприйняття, увага. Зазначені інтелектуальні (пізнавальні) процеси складають комплекси професійно важливих властивостей особистості юриста і повинні виступати провідними критеріями професійного відбору, оцінки продуктивності професійної діяльності, оцінки перспектив професійного росту фахівця. Професійна пам'ять юриста, у своїй довгостроковій формі здатна зберігати великі обсяги професійних юридичних знань, а також точно використовувати ці знання в плані оперативної (короткочасної) пам'яті [5, с.33].

Найважливішою стороною діяльності юриста є комунікативні процеси – уміння досягати контакту й організувати спілкування з людьми. Комунікативна діяльність у роботі юриста займає одне з провідних місць і визначає рівень його професіоналізму. До числа професійно важливих комунікативних якостей фахівця варто віднести такі: соціальна активність; екстравертивність; вербальна ерудиція; сугестивність; емпатія [3, с.284].

У регуляторній сфері діяльності фахівця юридичного профілю, особливо в емоційно-вольовій сфері, слід відзначити такі види моральних почуттів, як відповідальність, віра в справедливість, оптимізм, чесність, мужність, принциповість, стресостійкість. Для організації своєї діяльності і регуляції поведінки інших людей у сфері вольових якостей правоохоронця варто виділити такі характеристики: правова цілеспрямованість, самоконтроль, рішучість, наполегливість, дисциплінованість, лідерство.

Зазначені когнітивні, комунікативні та регуляторні професійно важливі якості виявляються в діяльності фахівця юридичного профілю у формі індивідуальних особливостей особистості, які можуть мати у своєму генезисі як природні, так і соціальні детермінанти. До соціально опосередкованих індивідуальних особливостей правоохоронця варто віднести такі якості: риси характеру, спрямованість, загальні і професійні здібності,

інтелектуальну, правову, психологічну культуру як потенціал успішності праці.

Висновки

1. Юридична діяльність має перелік особливостей, що визначаються специфікою взаємодії в системі “людина – право – людина”. Діяльність фахівця – юриста підпорядковується суворо встановленим нормам; наявність владних повноважень, тобто права та обов’язку застосування влади від імені закону; психологічний стан підвищеної відповідальності.

2. Необхідність прийняття обґрунтованих та виважених рішень надає юридичній діяльності напруженого характеру і може призвести до появи негативних особистісних тенденцій: невміння чітко планувати й прогнозувати результати у складній ситуації (правовій, психологічній, моральній, соціально-економічній); що потребує оцінки і власного ставлення до конкретного об’єкта (підозрюваного, свідка, потерпілого).

3. Розробка професіограми фахівця юридичного профілю має теоретичний і практичний інтерес, тому що сприяє чіткому визначенню і розумінню ролі професійно важливих властивостей особистості фахівця, вихованню і самовихованню психологічних якостей, необхідних для забезпечення високої ефективності професійної діяльності майбутнього юриста.

Список використаних джерел

1. Бандурка А. М. Юридическая психология: Учебник / А. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е.В. Землянская. – Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр.дел, 2001. – 640 с.
2. Васильев В.Л. Юридическая психология / В. Л. Васильев. – 3-е изд. – СПб: Издательство “Питер”, 2000. – 624 с.
3. Кобець О. В. Професіографічний аналіз діяльності суб’єктів правозастосовної діяльності / О. В. Кобець // Проблеми освіти: Наук.-метод.зб. – К.: Наук.-метод.центр вищої освіти. – 2004. – Вип.38. – С.280-286.
4. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личности / А. Н. Леонтьев – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
5. Медведєв В. С Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти) / В. С. Медведєв. – К.: НАВС України 1996. – 192 с.

The psychological features of activity of lawyer are examined in the article, found out its specific features, its structure is exposed, the system of personality qualities of lawyer, which stipulate efficiency of professional

activity, is certain. The feature of professional activity of lawyer, which allows to develop the system of organizational measures, directed on its perfection, is considered.

Keywords: right, professional activity, professional preparation of lawyer, personality of lawyer, specialist of legal type, psychogram, norms, legislation, legality.

Отримано: 4.09.2011

УДК 37.015.3: 159.955.1

Л.Д. Коняєва, Н.А. Романько

Особливості розвитку пізнавальної сфери дітей молодшого шкільного віку

Стаття присвячена вивченню особливостей пізнавальної сфери дітей молодшого шкільного віку та шляхів її розвитку. Виявлено, що найменш розвиненими у більшості молодших школярів є слухова пам'ять, довільна увага та словесно-логічне мислення. Деякі кращими були показники зорово-просторового сприймання та зорової пам'яті. Розроблена та впроваджена спеціальна програма з розвитку пізнавальної сфери дітей молодшого шкільного віку. Після участі у цій програмі у молодших школярів експериментальної групи встановлена помітна позитивна динаміка в розвитку більшості пізнавальних психічних процесів. Динаміка результатів контрольної групи була переважно незначною.

Ключові слова: молодший шкільний вік, пізнавальна сфера, пізнавальні психічні процеси, сприймання, увага, пам'ять, мислення, ува, розвиток, розвивальна програма.

Статья посвящена изучению особенностей познавательной сферы детей младшего школьного возраста и путей ее развития. Выявлено, что наименее развитыми у большинства младших школьников были слуховая память, произвольное внимание и словесно-логическое мышление. Несколько лучшими были показатели зрительно-пространственного восприятия и зрительной памяти. Разработана и внедрена специальная программа по развитию познавательной сферы детей младшего школьного возраста. После участия в этой программе у младших школьников экспериментальной группы установлена заметная позитивная динамика в развитии большинства познавательных психических процессов. Динамика результатов контрольной группы преимущественно была незначительной.